

Egyetemi doktori értekezés

B E R K E S M I K L Ó S

A szocialista hazafiságra és proletár
internacionalizmusra nevelés az alap-
és középfokú oktatásban

Témavezető:

Dr. Hegyi András
egyetemi adjunktus

Szeged, 1984

TARTALOM

1. Bevezetés	2
2. A szocialista hazafiságról és proletár internacionalizmusról	3-29
3. Hazafiságra - proletár nemzetköziségre nevelés az iskolai történelemtanításban Az általános iskolában alkalmazott nevelési módszerekről, eljárásokról	31-45
Az általános iskolai történelemtanítás további alapvető dokumentumai és munkaszervező eszközei	45-46
A történelemtanár tervező munkája, felkészülése a történelemórára	47-48
A történelem órán alkalmazott eszközök és módszeres eljárások	48-53
A tanítás - tanulás folyamat megfigyelése és értékelése	53
4. Nemzetiségi kérdés az általános iskolai és gimnáziumi képzésben	54-91
5. Zárszó	92
6. Idézetek jegyzéke - szakirodalom	93-97

1. B e v e z e t é s

"Világ proletárjai, egyesüljetek!"

"A proletároknak minden országban egy és ugyanaz az érdekük, egy és ugyanazon harcot kell megvívniok: a proletárok nagy tömegének már természettől fogva nincsenek nemzeti előítéletei, s egész képzettségük és mozgalmuk lényegében humanista, nem nemzeti."

Csak a proletárok semmisíthetik meg a nemzeti korlátokat, csak az öntudatra ébredő proletariátus hozhatja létre a különböző nemzetek testvéri együttműködését...." /1/

/Engels: A nemzetek londoni ünnepe című cikkéből 1845 /

2. A szocialista hazafiságról és a proletár internacionalizmusról

A világ proletárjainak és dolgozóinak nemzetközi szolidaritását kifejező ideológia, a proletár internacionalizmus jelentőségét először Marx Károly és Engels Frigyes ismerték fel. Kiemelkedő fontosságú munkájukban, a Kommunista Kiáltványban kifejtették, hogy a világ proletárjainak közös érdeke a kapitalista elnyomás alóli felszabadulásért folytatott harc. A proletár internacionalizmus lényegét a "Világ proletárjai, egyesüljetek!" -jelszóval fejezték ki.

Azóta a nemzetközi munkásmozgalom forradalmi csoportjai vallják, hogy az egyes nemzetek munkásosztálya nem hagyhatja figyelmen kívül más nemzetek proletariátusának harcát, hiszen a burzsoázia is "nemzetközi", helyenként még a nemzeti érdekeket is alárendeli a dolgozó osztályok elleni küzdelemnek, ha az adott történelmi szituáció így kívánja.

A proletár internacionalizmusba szervesen integrálódik a dolgozó nép hazaszeretete és távol áll tőle bármely nemzet lebecsülése.

A szocialista világrendszer létrejöttével a proletár internacionalizmus tartalma még tovább bővült és konkrét formájává napjainkban a szocialista világrendszer országainak barátsága és kölcsönös segítsége lett.

A munkás nemzetköziség legfőbb követelményei: az egész szocialista tábor biztonságának, a békének a védelme, a gazdaságilag elmaradott országok támogatása, a szocializmus ügye iránti odaadó hűség.

A szocialista nemzet kialakulása elválaszthatatlanul összeforrott a munkásosztály történelmi szerepével, a szocializmusért folyó harcával.

A nemzetközi munkásmozgalom térhódítása, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom s különösen a Szovjetunió győzelme a második világháboruban a nemzeti fejlődés feltételeit és tartalmát világszerte mélyrehatóan átalakította.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom felszabadította Oroszország népeit és nemzeteit a társadalmi és a nemzeti elnyomás alól, megteremtette a fejlődésükhöz szükséges legkedvezőbb feltételeket, lehetővé tette öntudatos összefogásukat a kizsákmányolástól mentes új társadalom felépítésére.

A második világháborút követően számos országban népi demokratikus forradalom zajlott le, s kialakult a szocialista országok új típusú közössége.

A munkásosztálynak a szocializmusért vívott harcával, a szocializmus világméretű előretörésével szoros összefüggő fejlődés egyik legfontosabb jellemzője, hogy a történelemben eddig ismert burzsoá nemzet mellett megjelent a szocialista nemzet.

"A szocialista nemzet valóságos, az egész népre kiterjedő közösség. Olyan osztályok, rétegek közössége, amelyben a még meglévő, de nem kibékíthetetlen érdekellettek az alapvető érdekek azonossága révén a társadalom egészének javára folyamatosan feloldhatók."

Vezető ereje a munkásosztály, amelynek osztályérdekei, történelmi céljai és eszméi magukban foglalják és kifejezik a többi dolgozó osztály és réteg érdekeit is. Osztályalapja, fejlődésének döntő tényezője a munkás - paraszt szövetség. Az alapvető politikai kérdésekben való egyetértés, a szocializmusért végzett együttes munka alapján a nemzeti egység politikája az embereket úgy fogja össze, hogy egyben ideológiai vita révén folyamatosan előmozdítja a marxizmus - leninizmus eszméinek és normáinak általánossá válását.

Az egység erősítésének egyik jelentős eszköze a szocialista demokrácia, amely lehetővé teszi az egymástól olykor eltérő részérdekek kefejeződését, valamint azok egyeztetését az osztársadalmi érdekek és a nemzeti egység javára". /2/

1974-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Kulturpolitikai Munkaközösség a "Szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszervi kérdései" - című dokumentuma így ír: "A kibékíthetetlen nemzetek egyidejű létezése

korunkban nyilvánvalóvá teszi a nemzeti kérdés jelentőségét. A két rendszer világméretű politikai és ideológiai harcában döntő jelentőségű.

A burzsoá nacionalizmus és kozmopolitizmus az imperializmus ideológiájának egyik változata.

A nacionalizmus és a kozmopolitizmus az imperializmus fegyvere a marxizmus - leninizmus, a szocializmus, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus elleni ideológiai harcában.

Az imperialista társadalmak nemzeti sajátosságainak provokatív eltulzásával, szovjetellenes propagandával igyekszik őket verni a szocialista országok közé, gyengíteni a szocialista nemzetek internacionalista összeforrottságát. •••^u/2/A

Éppen ezért rendkívül fontos kérdés a szocialista nemzetek kapcsolatainak kérdése:

A szocialista nemzet - a munkásosztály harcának internacionalista jellege következtében - a szocialista nemzetek tágabb közösségének is tagja.

A szocialista országok népei a munkáshatalomért és

annak megvédéséért vívott harcukban, a társadalom gazdasági, politikai fejlesztése során más szocialista országok népeivel érdekközösségbe kerülnek. Történelmileg új típusú nemzetközi kapcsolataik rendszerében szükségessé és lehetővé válik a szocialista nemzeti érdekek egyeztetése a közös internacionalista érdekekkel.

A szocialista nemzetek közössége támogatja a nemzetközi munkásmozgalom harcát a kizsákmányolás ellen, szolidáris a nemzeti felszabadító mozgalmakkal, erőteljesen fellép a béke védelmében és támasza, előmozdítója az egyetemes emberi haladásnak.

Az új típusú szocialista nemzetnek megvannak mind a történelmileg kialakult nemzeti keretekre jellemző, mind az azokon túlmutató ismérvei. Ezeknek tudatú tükröződése a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus, amely ugyanannak a dolognak, a szocializmus iránti elkötelezettségnek két oldala, s a szocialista társadalom felépítéséért és a szocializmus világnéretű győzelméért folytatott harc alapvető követelménye.

A szocialista nemzet olyan állandóan fejlődő történelmi kategória, amelynek tartalma szorosán összefügg a szocializmus fejlettségének mindenkori szintjével; hiszen tükrözi a szocialista építés nemzeti keretek közt elért eredményeit, a szocialista nemzetek közösségének sikereit, valamint a nemzetközi osztályharc alakulását. A szocialista hazafiság és internacionalizmus ugyanakkor nemcsak a szocializmus építésében elért eredmények függvénye, hanem egyben az építő munka egyik fontos erőforrása, nélkülözhetetlen tudati tényezője is.

A nemzeti kérdés helyes megítélése állásfoglalást jelent a békés egymás mellett élés keretei között folyó nemzetközi osztályharcnak, a szocialista tábor egységének, a dolgozó nép további felemelkedésének kérdésében is.

A szocialista hazafiság tartalmának egyik legfontosabb és legidősebb vonása a nemzeti és a nemzetközi érdekek történelmileg újszerű kapcsolata, amelynek objektív feltételeit a szocialista társadalom, a szocialista nemzetek, a szocialista világrendszer

kialakulása teremtette meg. A proletár internacionalizmus egyre nyilvánvalóbban juttatja kifejezésre a szuverén és egyenjagu szocialista nemzetek érdekközösségét, s nemcsak alapja, hanem egyre intenzivebb ösztönzője a szocialista országok fejlődő együttműködésének.

A szocialista, majd a kommunista társadalom felépítése minden szocialista ország közös célja. Minden egyes szocialista társadalom eltérő feltételek, nemzetileg sajátos keretek között építi a szocializmust. A közös érdekek és célok, a világbékéért, a szocializmus világméretű győzelméért, a társadalmi haladás ügyéért vállalt közös felelősség azonban szilárd alapja annak a szüntelenül erősödő, szélesedő politikai, gazdasági, ideológiai és katonai együttműködésnek, amelyben lényegileg és hosszabb távon mindig találkoznak a szocialista nemzetek és a szocializmus nemzetközi érdekei. A szocialista nemzet érdekeinek szolgálata elválaszthatatlan az internacionalizmustól: a szocialista országok együttműködése alapfeltétele minden egyes szocialista nemzet fejlődésének.

Mind az egyes szocialista országok, mind a szocialista közösség politikájában egyszerre vannak jelen nemzeti és nemzetközi érdekelemek. A nemzetközi érdek nem vonatkoztatható el az egyes szocialista nemzetek érdekeitől, azt a reálisan létező szocialista nemzetek objektív, közös érdekei alkotják. Összhangjuk azonban nem automatikusan valósul meg: a szocialista országok nemzeti érdekeit esetenként összhangba kell hozni a szocializmus általános nemzetközi érdekeivel. Ha a vélt vagy pillanatnyilag valóságos nemzeti érdekek a nemzetközi érdekek rovására érvényesülnek, ezáltal nemcsak a nemzetközi érdek, hanem végső soron az adott szocialista társadalom nemzeti érdeke is károsodik.

Történelmi értelemben véve egyetlen szocialista ország sem gyarapodhat más szocialista ország rovására.

A szocializmus közös, nemzetközi érdekeinek megsértése vagy az olyan hamis beállítás, hogy azok "veszélyeztetik" a nemzeti érdekek, sajátosságok érvényesülését, nacionalizmusból ered, vagy abba torkollik.-

A nemzetközi kapcsolatok jelentősek a szocialista országok között is. Ezek alapja az ideológiai együttműködés. A szocializmus politikai, gazdasági, társadalmi fejlődése, a szocialista tudat, erkölcs és életforma kibontakoztatása nemzetileg konkrét feltételek közt folyik. Ez azonban sohasem hatálytalanítja a szocialista fejlődés általános törvényszerűségeit, amelyeknek minden szocializmust építő országban érvényesülniök kell. Megsértésük vagy elhanyagolásuk súlyos károkat okozhat nemcsak a szocialista országok közösségének, hanem az adott szocialista országnak is.

Az általános törvényszerűségek tértől-időtől elvonatkoztatott értelmezése, a nemzeti sajátosságok és feltételek lebecsülése ugyancsak torzulásokhoz vezethet. Éppen ezért igen nagy fontosságú az általános törvényszerűségek nemzeti tapasztalatokkal való gazdagításának és a kollektív tapasztalatok alkotó alkalmazása. Az internacionalista munka egyszerre segíti elő egymás kölcsönös megismerését és teszi teljesebbé a nemzeti önismeretet is.

Korunk alapvető ellentmondása a szocializmus és az imperializmus kibékíthetetlen ellentéte. Világméretű szembenállásuk viszonyai közt minden szocialista nemzetnek kötelessége saját társadalmi viszonyainak és a szocializmus nemzetközi pozícióinak védelme és erősítése.

Az egyes szocialista országok szuverén, szabad és békés nemzeti fejlődésének biztosításában és a szocializmus nemzetközi pozícióinak megerősítésében a jelen történelmi feltételek mellett döntő jelentősége van a Varsói Szerződés keretei között megvalósuló internacionalista fegyverbarátságnak. A Varsói Szerződés katonai ereje - elsősorban a Szovjetunió révén - nemcsak elrettenti és féken tartja az agresszív imperiakizmust, hanem döntő szerepet játszik abban is, hogy az imperializmus - ha végső céljait nem is adta fel, - kénytelen tudomásul venni a békés egymás mellett élés szükségességét.

A Varsói Szerződés, mint a szocialista nemzetek kollektív önvédelmi ereje, nemcsak a szocialista közösséget védi, hanem a világbéke megőrzésének is egyik

legfőbb biztosítéka.

A szocialista hazafiság korunkban tartalmazza a szocialista gazdasági integráció megnövekedett jelentőségének és lehetőségeinek felismerését és hatékony alkalmazását.

A világban ma két, egymástól gyökeresen eltérő társadalmi-gazdasági rendszer van. Ezek versenye része a két rendszer világméretű harcának.

A szocialista társadalom történelmi fölényét távolatilag csakis a szocialista közösség gazdasági erejének dinamikus fejlődése, növekedése biztosíthatja. A szocialista gazdasági integráció a testvéri szocialista országok közötti sokoldalu kapcsolatok általános erősödésének egyik legfontosabb záloga, ami egyben a szocializmus nemzeti keretek között történő építéséhez is egyre kedvezőbb feltételeket teremt.

Napjaink nem éppen könnyűnek mondható gazdasági körülményei között nagy szerephez jut sokoldalu gazdasági kapcsolataink ésszerű kihasználása, gyors

reagáló képessége, rugalmassága. A lehetőségek újabb lehetőségeket szülnek, kényszerhelyzetek újabb intézkedéseket követelnek. Mindezeket a szocialista közösség keretén belül nemzeti érdekeink figyelembe vételével kell tennünk.

A szocialista országok közötti együttműködés teszi lehetővé, hogy ne csak a gazdasági mutatókban, de az életformában, az emberi életviszonyokban is olyan szintre emelkedjünk, amelyet csak a szocializmus viszonyai közt érhetünk el.

Társadalmi és nemzeti felemelkedésünk talán legfontosabb - és alapvetően tőlünk függő - biztosítéka saját munkánk, a szocializmus gazdasági erejét növelő, stabilizáló termelés. Gazdasági fejlődésünk dinamizmusa, hitelképessége főleg azon múlik, hogy a nemzetközi munkamegosztás keretében mennyire tudjuk emelni a munka termelékenységét és fejleszteni minőségét. Következésképpen gazdasági eredményeinket nemzeti önértékelésünk egyik mércéjévé kell tennünk, s mert a szocialista integráció kiépítése és fejleszt-

tése a legszorosabb összefüggésben áll gazdaságunk továbbfejlesztésével, erősítésével, a szocialista nemzeti egység további megszilárdulásának egyik lényeges eszmei feltétele a szocialista hazafiság és internacionalizmus gazdasági követelményeinek elmélyültebb és szélesebb körű tudatosítása és alkalmazása.

Szocialista társadalmunk közvetlen alapja a munka. Ettől elválaszthatatlan a szocialista munkamegosztásba, a szocialista gazdasági, ideológiai együttműködésbe való intenzív bekapcsolódásunk.

Mindez - úgy gondolom - a szocialista hazafiság és internacionalizmus új típusú tartalmát jelenti. Ezt az eddigieknél jobban tudatosítani kell. A köztudat hagyományos hazafiság - felfogását, a nyelv, az irodalom, a történelmi, kulturális hagyományok megbecsülését ennek az új tartalomnak következetes gyakorlati érvényesítését az ifjúság nevelése során is szemmel tarthatjuk. Mind alsó, mind középfokú iskoláink történelmi anyagai kínálják ezt a lehetőséget.

Hazánk történelmében - hasonlóan Közép-és Kelet Európa más országaihoz, ahol az évszázadokon át tartó török, Habsburg elnyomás akadályozta a társadalmi haladást - a nemzeti törekvések mindenekelőtt a függetlenségi küzdelmeket állították középpontba. Az uralkodó osztályok által kialakított nemzeti ideológiában a függetlenségi törekvések "osztályok feletti" értelmet is kaptak, osztályszempontoktól tudatosan elvonatkoztatott értelmezésük mindinkább a megosztó osztályellentétek leghévesítését szolgálta. A függetlenségi hagyományoknak ugyanakkor tovább élt egy progresszív, függetlenséget és társadalmi haladást egybekapcsoló nemzeti érvényű folytonosság, amelynek értékes eleme volt a nép körében kialakult patrióta érzület, a függetlenségi mozgalmak nagy vezető alakjainak emlékezetben tartása, amelyre Petőfi, Ady forradalmisága, majd a humanista mozgalom építhetett és épített is.

Az osztályharcok és a függetlenségi mozgalmak együttes, egy-egy korszakon belül is egymásra vonat-

kozottatott elemzését a marxista irodalom és történet-tudomány elvégezte. A társadalmi átalakulásért és a nemzeti függetlenségért vívott harcok tényleges összefüggéseinek feltárása napjaink feladata is.

A forradalmi és a szabadságharcos hagyomány a nemzeti történelem legnagyobb, a társadalmat leginkább előrelendítő öröksége.

A szocialista tudat erősítése szempontjából rendkívül nagy jelentősége van a magyar munkásság évszázados szervezett osztályharcának, hagyományainak. Marxista történetírásunk feltárja a munkásmozgalom történetén belül a forradalmi időszakok háttérét: azokat a történelmi - erkölcsi - közösségi tanulságokat, amelyeket a szakszervezetekben, munkásotthonokban összejövő, munkáskulturát teremtő, osztályerkölcs szerint élő, dolgozó munkásság az elnyomás nehéz körülményei közt halmozott fel.

Ezek a tapasztalatok s a munkásmozgalom, a munkásélet reális történeti ábrázolása mind érzelmileg,

mind értelmileg erősítik a marxista-leninista pozíciókat a polgári, kispolgári erkölcs és életvitel elleni küzdelemben.

Hagyományértelmezésünk ilyen, a marxista-leninista társadalomfelfogás szellemében történő továbbfejlesztése erősíti a szocialista hazafiság érzületét, a munkásosztály vezető szerepét, a szövetségi politikát, a szocialista erkölcs kibontakozását.

A nemzeti hagyomány korántsem csak a szűkebb értelemben vett történelem. A haza egy-egy tájának, városának, falujának különös szeretete, történelmi emlékei, lakóik "otthonérzete" - mindez színezi, tartalmasabbá teszi a termelési eszközök birtoklásából fakadó, új típusú kollektív érzületet. Elősegíti, hogy az egyén azonosuljon a közösséggel.

"A nemzeti hagyomány mindig egy adott nemzeti közösségnek a sajátja, ugyanakkor azonban az egyetemes emberi történelmi - kulturális hagyományoknak is egy meghatározott, azzal kölcsönhatásban alakult része." /3/

A marxizmus-leninizmus mindig hangsúlyozta, a munkásmozgalom kezdettől kifejezésre juttatta, hogy minden nemzet a maga sajátos értékeivel egyszersmind az egész emberiség kulturájának gazdagításához is hozzájárul. Ennek a történelmi igazságnak a kibontakozására a szocializmus ad lehetőséget. A burzsoá nemzettudat a hagyományoknak elsősorban a többi nemzettől eltérő vagy azokkal szembeállító elemeit tartotta számon. A polgári nemzet számára a hagyomány főként az elkülönülésnek - jobb esetben az önvédelemnek, rosszabb esetben a más népek elleni agresszív törekvéseknek - volt az erősítője. A nemzetköziség elvét valló szocialista társadalom tudatában sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak a hagyomány humánus értékei, azok az elemek, amelyek nem eltávolítanak, hanem közelítenek más nemzetekhez.

A nemzeti hagyomány ápolása a nacionalizmust is táplálhatja, ha azt saját értékeink provinciális tulbecsülése, más nemzetek értékeinek mellőzése vagy éppen lebecsülése kíséri.

Provincializmus jellemzi azt a nemzetet lebecsülő, degradáló szemléletet is, amely nemzeti hagyományainkat lekicsinyli, történelmünket és kulturális értékeinket érdemtelennek érzi a tiszteletre.

A szocialista hazafiság hagyományszemléletéhez egyik végletnek sincs köze, attól mindkettő mélységesen idegen.

A nemzeti hagyomány nemzetközi, egyetemes oldalának előtérbe állítása, a nacionalizmus leküzdése Közép és Kelet-Európában különösen fontos, mert itt különböző népek évszázadok óta - nemegyszer több nemzetiségű államokban - szoros társadalmi, kulturális kapcsolatban éltek egymás mellett.

A Közép és Kelet-európai népek sokszínű, nagyrészt közös öröksége elválasztó, ha a nacionalista eszmék uralkodnak fölötte, de internacionalizmust elmélyítő, összekötő erő, ha a munkásosztály, a szocializmus érdeke szerint, a szocialista hazafiság javára a marxizmus-leninizmus értelmezi.

"A szocialista hazafiság és internacionalizmus

kölcsönhatásban van a társadalmi, ideológiai élet jelenségeivel. Általában nem önmagukban, hanem ezekhez a kérdésekhez kapcsolódva nyilatkoznak meg." /4/

A szocialista világrendszer sokoldalú erősítésének, a szocialista országok közötti kapcsolatok elmélyülésének egyik fontos tényezője a nemzetiségi kérdés.

Az iparilag, társadalmilag elmaradott, egyuttal nemzetileg kevert Kelet-Európában az évszázadok története olyan objektív ellentmondásokat tartósított, amelyek az itt egymás mellett és együtt élő népek tudatára és viszonyára is kihatottak. Az ezen a területen elhelyezkedő szocialista országok társadalmi felszabadulásuk által tudtak kijutni a korábbi történelmi időszakok zsákutcáiból.

A szocializmus építésének időszakában ezek az országok történelmük folyamán először kerültek politikailag közös arcvonalba, először kezdhették el azoknak a bonyolult ellentmondásoknak a feloldását, amelyeket a multtól örökölték, és ezzel lehetőséget teremtettek a lenini nemzetiségi politika követelményeinek

érvényesítéséhez is. Az évszázados ipari, gazdasági, kulturális elmaradottság felszámolásával szüntetik meg végérvényesen annak az évszázadok alatt kitermelődött ellentmondásnak az objektív alapjait, amely a más nyelveket beszélő nép tömegeket sokszor nem a reakciós erőkkel, hanem egymással fordította szembe.

A nemzetiségi kérdés más sullyal esik latba olyan országokban, ahol nagy és összefüggő területen élő nemzeti kisebbségek vannak, mint ott, ahol számuk nem jelentős.

A szocialista nemzetiségi politikát azonban olyan elvi kérdésnek tekintjük, amely nem lehet függvénye a nemzetiségi lakosság számának, ezért a marxizmus-leninizmus nemzetiségpolitikai alapelveit teljes mértékben saját szocialista államunkra, saját nemzetiségi politikánkra is vonatkoztatjuk.

Az a nép, amely egy másik népet elnyom, saját láncait kovácsolja - hangsúlyozta Marx Károly.

A szocialista nemzetek és a velük együtt élő nemzetiségek szilárd szövetségének - a társadalmi,

politikai érdekek azonossága alapján - a nemzetiségi jogok következetes biztosítása is feltétele.

A nemzetiségek annál jobban tudnak a többségi néppel és vezető erőivel politikailag, s így a szocializmussal is azonosulni, minél inkább biztosítva érzik nemzetiségi kulturájuk, sajátosságaik megőrzésének, nyelvük használatának, oktatási igényeik kielégítésének, a velük egy nyelvet beszélő nemzethez fűződő kapcsolataiknak szabad érvényesítését.

A lenini nemzetiségi politika gyakorlati megvalósítása, kibontakoztatása bonyolult, a szocializmus általános építésébe ágyazódó, annak menetétől elválaszthatatlan folyamat.

A nemzetiségi kérdés hiánytalan megoldása szempontjából döntő jelentőségű a szocialista gazdasági integráció, a szocialista nemzetek közti ideológiai együttműködés, kulturális csere további elmélyülésének, kiszélesedésének. Annak, hogy kölcsönösen jobban és közvetlenebbül megismerjük egymás múltját, jelenét, hagyományait és eredményeit.

A felszabadulásunkat követő közel négy évtizedes időszak bizonyíték a helyes nemzetiségi politika kialakítására.

Alkotmányunk nagy gondot fordít a nemzetiségi jogok helyes megfogalmazására: biztosítja az állampolgári egyenjogúságot.

"A Magyar Népköztársaság állampolgárai a törvény előtt egyenlők és egyenlő jogokat élveznek. Az állampolgároknak nem, felekezet és nemzetiség szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti. A Magyar Népköztársaság területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az egyenjogúságot, az anyanyelv használatát, az anyanyelven való oktatást, saját kulturája megőrzését és ápolását." /5/

Az idézet utolsó mondata egyértelműen jelzi, hogy nem csupán állampolgári vonatkozásban, hanem mint csoport számára is biztosított a nemzetiségi egyenjogúság.-

Az MSZMP XII. kongresszusa tovább konkretizálja az alapszabályban foglaltakat:

"Pártunk a lenini nemzetiségi politika érvényesítését változatlanul fontos feladatnak tekinti. A nemzetiségek hazánk egyenjogú állampolgárai. A nemzeti szövetségek fontos politikai és kulturális feladatokat látnak el. Minden szükséges támogatást megadunk ahhoz, hogy a nemzetiségek továbbra is aktív részesei legyenek társadalmi, politikai életünknek, őrizzék és fejlesszék anyanyelvi kulturájukat."

A hazánkban élő nemzetiségek és a szomszédos országokban élő magyarság jelentős mértékben hozzájárulhat népeink barátságának és együttműködésének elmélyítéséhez. A nemzetiségi kérdés internacionalista megoldásának fontos eleme a kétnyelvű, kettős kulturájú állampolgárok fejlődése." /6/

Az 1970. évi népszámlálás alkalmával a lakosság 1,5 százaléka vallotta magát nem magyar anyanyelvűnek. Ez pontosan 155861 személy, mégis nagy gondot fordítunk a helyes nemzetiségi politika kialakítására és megvalósítására, mert ennek elvi jelentőségét nem lehet függővé tenni a nemzetiségi lakosság számától.

A helyes nemzetiségi politika gyakorlati megvalósítása egyben biztosíték arra, hogy a szocialista országok között is elmélyüljön az internacionalista kapcsolat. Így az egymás országaiban élő nemzetiségek az összekötő kapocs szerepét töltik be a baráti országok együttműködésében.

A szocialista viszonyok megléte azonban nem oldja meg automatikusan a nemzetiségi problémákat, a beidegződött előítéletek elleni küzdelem kitartó és céltudatos munkát igényel.

A helyes nemzetiségi politika érvényesülése a felszabadulást követően hosszú ideig nem volt teljesen egyértelmű. A különböző bel-és külpolitikai tényezők miatt a gyakorlati érvényesülés csorbát szenvedett. Különösen a fordulat évéig terjedő időszak negatív intézkedéseiről kell szólni. A magyarországi németek kitelepítéséről és a szlovák-magyar lakosságcsere eseménysorozatáról van szó elsősorban. A potsdami megállapodás értelmében 170000 magyarországi németet telepítettek ki az országból. A csehszlovák kormány kezdeményezésére 1946 február-

jában lakosságcsere-egyezmény megkötésére került sor. A két évig tartó akció keretében 73273 fő szlovák hagyta el az országot s Szlovákiából 88000 magyart telepítettek át.

Mindezek az intézkedések nagy mértékben fékeztek a helyes kibontakozás megindulását.

Az 1948-ban bekövetkezett és több évig tartó magyar-jugoszláv államközi válság is károsan befolyásolta nemzetiségi politikánk alakulását. Tény azonban, hogy a kedvezőtlen körülmények ellenére a gyakorlatban helyesen érvényesült a nemzetiségi politika. A nemzetiségi oktatásügy /főiskolai tanszékek létesítése, könyvkiadás, stb./ jelentősen fejlődött.

A nemzetiségi kérdés helyes megítélésében iránymutatóul szolgálnak Lenin megállapításai:

"A nacionalizmus kérdésének általánosságban való felvetése fabatkát sem ér. Különbséget kell tennünk a nagy nemzetek nacionalizmusa és a kis nemzetek nacionalizmusa között. Sohase kezeljük formálisan a nemzetiségi kérdést. Mindig vegyük tekintetbe a kicsi nemzet proletárjának a nagy nemzethez való viszonyában

mutatkozó különbséget." /7/

Ezeknek az elveknek a segítségével egyaránt mérhetővé válik a különböző nemzetek nacionalista kilengése, ugyanakkor a nemzeti törekvések és igények is reális megvilágításba kerülnek.

3. Hazafiságra - proletár nemzetköziségre nevelés az iskolai történelemtanításban

A proletár internacionalizmusra való nevelés marxista történettanításunk egyik legfontosabb feladata.

A kérdés ma, a fejlett szocialista társadalom viszonyai között továbbra is igen aktuális.

Oktató-nevelőmunkánk során szüntelenül utalnunk kell arra, hogy a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus egységének követelménye történelmi tapasztalat.

A munkásmozgalom története számos olyan példát ismer, amelynek során a forradalmi osztályok elbuktak a követelmény fel nem ismerése miatt vagy azért, mivel a társadalmi feltételek nem voltak érettek ennek eredményre juttatására.

A proletariátus nemzetközi összefogásának helyes egybekapcsolása hazai kizsákmányolók elleni küzdelemmel ugyanakkor kiemelkedő sikerekhez is vezetett.

Történelemoktatásunkban a módszerek és a formák helyes megválasztása is nagyon fontos. A legnagyobb szerepe azonban mégis a marxista-leninista tudományosságon alapuló, az objektív igazság minél teljesebb feltárására irányuló pártos szemléletnek van. Ezzel kapcsolatban különös figyelmet kell fordítani az egyetemes történelem és hazánk történetének, a nemzetközi munkásmozgalom históriájának forradalmi korszakaira, amelyek különösen jól világítják meg a hazafiság és internacionalizmus kérdéseit.-

"A proletár internacionalizmusra nevelés egyik legfontosabb feladata: szüntelenül erősíteni a Szovjetunió iránti barátságot.

Nem kevésbé fontos feladat a szomszédos szocialista országok népei iránti internacionalista érzés felkeltése, annak felismertetése és tudományos igazolása, hogy az említett országok és hazánk érdekei most,

de hosszabb távon is teljes mértékben megegyeznek.
Sokoldaluan meg kell világítani azokat az okokat,
amelyek e térség területi status quo-jának kialaku-
lásához vezettek. A széleskörű információ mindig szük-
séges." /8/

"Korszerű és internacionalista történelemtanításunk
egyik legfontosabb alapkövetelménye: törekvés a világ-
történelmi látásmód kialakítására. Ezt olyan módon ér-
hetjük el, ha az emberiség történetének, mint általá-
nosnak az összefüggéseibe ágyazzuk bele a különös
európai - s azon belül kelet - európai - illetőleg
a sajátos hazai fejlődést." /9/

Az általános iskolában alkalmazott nevelési
módszerekről, eljárásokról:

Induljunk ki a Tanterv cél és feladatmeghatározásából:

"A történelem és állampolgári ismeretek tantárgy
tanításának legfontosabb - átfogó - célkitűzése, hogy

megvilágítsa azt a folyamatot, amely a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális fejlődés különböző lépcsőfokain és ellentmondásain keresztül törvényszerűen vezet el a szocializmus és kommunizmus győzelméhez.

"Az általános iskolai történelem - állampolgári ismeretek tantárgy az emberiség és hazánk múltjának és társadalmunk jelenének színes, élethű - történettanításon alapuló - megjelenítésével és megértésével járul hozzá a tanulók fejlettségi szintjének megfelelően válogatott, alapvető történelmi, társadalmi - állampolgári ismeretek elsajátításához és alkalmazásához, a dialektikus materialista társadalom és történelemszemlélet megalapozásához.

A történelem - állampolgári ismeretek tantárgynak a tanulók fejlettségi sajátosságainak megfelelően értelmi és érzelmi neveléssel olyan állampolgárokat kell formálnia, akik felnőve tudnak és akarnak a társadalomért munkálkodni: aktív és tudatos résztvevői az anyagi és szellemi javak termelésének, valamint a társadalmi-politikai életnek: művelt emberek, akik a

kor színvonalán képesek önállóan felhasználni és továbbfejleszteni a társadalom nyújtotta anyagi, kulturális és politikai lehetőségeket.

Mivel az általános iskolában a történelmi - állampolgári ismeretek az egyetlen tantárgy, amely el- sődleges céljának kezdettől fogva a társadalomtudo- mányos gondolkodás fejlesztését tekinti, elősegíti, hogy a tanulók a társadalmi valóságnak a külön- böző tantárgyak keretei között - valamint a tanítási órán és iskolán kívül - megismert jelenségeit is történelmi távlataiban, kölcsönös összefüggéseiben, fejlődési folyamatában lássák."/10/

A tantárgy rendszerezi és integrálja a különböző iskolai és iskolán kívüli forrásokból származó tár- sadalmi és állampolgári ismeretanyagot, s ennek alapján a 8. osztályban külön összegezett állampolgári isme- reteket nyújt.

Hazánk gazdasági életének, társadalmának, művelődési viszonyainak, államunk bel-és külpolitikájának, leg-

fontosabb eredményeinknek és nehézségeinknek, az előttünk álló társadalmi, gazdasági, művelődési feladatoknak áttekintése olyan elemi állampolgári, közgazdasági, közigazgatási, jogi és etikai ismeretekhez juttatja a tanulókat, amelyek a későbbiekben állampolgári jogaik és kötelességeik gyakorlásához nélkülözhetetlenek.

A külön összegezett állampolgári ismeretek tanításának sem csupán az ismeretnyújtás a célja, hanem az állampolgári nevelés: a szocialista közösségi tudat és az ennek megfelelő magatartás formálása, a felnövekvő nemzedék előkészítése a tudatos társadalmi tevékenységre.

A fenti célok megvalósításához a következő feladatrendszert írja elő:

- Elsőrendű feladat, hogy a megfelelő tananyag feldolgozása alapján a tanulók értelmi és érzelmi azonosuláson nyugvó meggyőződését formáljuk. Az általános iskolában különös figyelmet kell fordítanunk az érzelmi nevelésre.

A tanulókat mintegy részesévé kell tennünk a történelem küzdelmes fejlődésmenetének. A dolgozó, az alkotó néptömegek, a társadalmi haladásért, az igazságért küzdők oldalára kell állítanunk őket.

A történelmi - állampolgári ismeretek órákon formálódó tanulói erkölcsiséget, meggyőződést a társadalmi fejlődés előmozdításának szándéka hassa át: az a belső szükséglet, hogy az egyén átvegye, továbbfejlessze és továbbadja az eddigi nemzedékek által felhalmozott gazdasági, társadalmi és kulturális értékeket, valamint előrevivő tapasztalatokat.

A tanulók meggyőződését alakítva - az egész iskolai nevelőtevékenységgel összhangban - különös gondot kell fordítanunk:

- a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra nevelésre,
- a honvédelmi nevelésre,
- a forradalmi szemlélet fejlesztésére,
- az ateista nevelésre,
- a szocialista és a kommunista társadalom magasabbrendűségének megértetésére,

- a szocialista humanizmusra nevelésre,
- a fizikai és szellemi munka megbecsülésére való nevelésre,
- a társadalmi fejlődést akadályozó jelenségek és nézetek bírálataira való nevelésre,
- a munkára, a közéletiségre, a társadalmi tulajdon védelmére, a társadalmi-politikai aktivitás nevelésére,
- az esztétikai nevelésre.

Külön említést tesz a Tanterv a történelmi-állampolgári ismeretek sajátos feladatairól:

A dialektikus materialista történelmi látásmód alakítása. Ennek érdekében a tanulókat - a fejlettségi fokuknak megfelelő szinten - fokozatosan meg kell ismertetni a tudományos történelmi gondolkodás következő elemeivel:

- A társadalmi fejlődés és jellemzői.

El kell érni, hogy a tanulók megérezzék és legalapvetőbb vonásaiban megismerjék az emberi társadalom törvényszerű fejlődésének

hatalmas ivét, amely az ősközösségtől napjainkon keresztül a kommunista jövőig vezet.*

- A társadalmi - történelmi fejlődés fő útjai és lépcsőfokai.

Fejleszteni kell a tanulóknban a világtörténelmi látásmódot. Ezért az emberiség történelmének fő fejlődési útjáról rajzolt általános társadalom és művelődéstörténeti képbe kell beleágyazni a sajátos hazai történelmi fejlődést.

Tájékoztatót kell nyújtani a szomszéd népek történelmének legdöntőbb szakaszairól. A tanulóknak bepillantást kell nyerniök a történelmi fejlődés fő útjától eltérő néhány más kulturába is.

- Az állam, a politikai küzdelmek, az osztályharc és a forradalmak szerepe a történelemben.

El kell érni, hogy a tanulók a történelmet a

maga szerves egészében, az anyagi és szellemi kultúra egységében ismerjék meg. Ugyanakkor a tananyag gerincét továbbra is a politikai történelem és ezen belül az osztályharcok története képezze, különös hangsúlyt kapjon a történelem dinamizmusa, eseményessége, emberköpontúsága.

- A természeti környezet, a munka és a gazdasági élet szerepe a társadalom fejlődésében.

Meg kell értetni a tanulókkal, hogy a történelem nemcsak csaták és forradalmak, hanem egyben a természeti környezet átalakításának, anyagi és szellemi értékek felhalmozódásának folyamata is.

A történelmet a mindennapi emberek, a dolgozó milliók napról-napra fejlesztik, alakítják.-

- A szellemi műveltség, különösen a haladó és a visszahúzó eszmék szerepe a társadalom életében.

Érzékeltetni kell - az ókortól kezdve - a hazaszeretetnek és a kizsákmányoltak ügyéhez való hűségnek történelmi szerepét, az újkortól kezdve pedig a nemzeti tudat kialakulásának hatását.

Különös gondot kell fordítani a marxizmus-leninizmus világtörténelmi hatásának részletes és történelmileg hiteles bemutatására.

A visszahúzó eszmék közül bizonyos vallásos nézetek, a nacionalizmus és a kozmopolitizmus káros szerepét, valamint a fajelmélet embertelenségét kell érzékeltetni.

- Alapvető történelmi törvényszerűségek és a történelmet formáló ember kapcsolata.

Meg kell értetni a tanulókkal, hogy a társadalmi osztályok, csoportok történelmi szerepét végső soron gazdasági-társadalmi helyzetük határozza meg, de a történelmi törvényszerűségek nem automatikusan, hanem az egymást erősítő és keresztező emberi cselekedeteken keresztül hatnak, az egyes emberek előtt reális választási lehetőségek állnak, és ezért az ember felelős tetteiért.

- A néptömegek és a személyiség szerepe a történelemben.

Fontos, hogy a néptömegek történelemformáló szerepének bemutatása mellett, amely a termelés, a társadalmi viszonyok és a műveltség területén egyaránt megnyilvánul, példaképpül szolgáló kiemelkedő történelmi személyiségek életével is megismertessük a tanulókat.

Ahhoz, hogy a tanulók egyre mélyebben ért-
sék a társadalomtudományos gondolkodás ele-
meit, és ezzel helyes irányba fejlődjön
társadalom- és történelemszemléletük, a tör-
ténelem és állampolgári ismeretek tanulá-
sa során fel kell dolgozniuk, meg kell ér-
teniük és meg kell jegyezniük a konkrét
történelmi és társadalmi fejlődés legalap-
vetőbb tényeit, fogalmait, összefüggéseit és
törvényszerűségeit.

Az alapvető tények, fogalmak, törvényszerű-
ségek megértése és megjegyzése azt a célt
szolgálja, hogy a tanulók használni, alkal-
mazni tudják történelmi-állampolgári is-
mereteiket, s így azok magatartásuk, csele-
kedeteik lényeges motiváló tényezőivé vál-
hassanak.

Céljaink eléréséhez a múlt és a jelen leg-
fontosabb történelmi, társadalmi és állam-
polgári ismereteinek feldolgozása, emlékezetbe

vésése és iskolai alkalmazása egymagában nem elegendő. A tanulók csak úgy válhatnak a társadalom aktív tagjaivá, ha felkészítjük őket arra, hogy felnőve képesek legyenek az aktuális politikai események, a történelmi-társadalmi információk folyamatos értékelésére, történelmi-társadalmi ismereteik és műveltségük önálló továbbfejlesztésére.

Ezért a történelmi és állampolgári ismeretek tantárgynak szorosan együttműködve más tantárgyakkal /különösen a magyar nyelv és irodalommal, a környezetismerettel, a földrajzzal valamint a rajzzal./

1. Tudatosan formálnia kell a különböző forrásokból származó információk megszerzésének, feldolgozásának és alkalmazásának jártasságait, készségeit és képességeit, valamint az önálló ismeretszerzés igényét.
2. El kell érnie, hogy a tanulók képesek legyenek meg-

felelő formákban kifejezni, másokkal is közölni a társadalmi kérdésekre vonatkozó gondolataikat, véleményüket, meggyőződésüket.

3. Fejlesztteni kell a történelmi időben és
4. a történelmi térben való tájékozódóképességet.

Az időben és térben való megfelelő szintű tájékozódás nélkül ugyanis nem lehet megérteni sem a történelmi fejlődés, sem a konkrét történelmi-társadalmi összefüggések törvényszerű kapcsolatait.

5. Mivel a történelmi és állampolgári ismeretek önálló megszerzéséhez, megértéséhez, feldolgozásához, alkalmazásához és továbbadásához szükséges jártasságok, készségek és képességek a tervszerű gyakorlás, feladatmegoldás, problémamegoldás folyamatában alakulnak ki, és csak az önállóan, az egyén szellemi erőfeszítései által elsajátított ismeretek válhatnak a személyes meggyőződés alapjává, a történelmi-állampolgári ismeretek tantárgynak rendkívül fontos feladata, hogy fejlessze a tanulók önálló feladatmegoldó, problémamegoldó képességét.

A tanulók önálló megismerési és problémamegoldó képessége csak úgy fejlődhet megfelelően, ha a konkrét történelmi-társadalomismereti anyag szakszerű feldolgozása közben a történelmi-állampolgári ismeretek tantárgy - építve az iskolai és iskolán kívüli nevelés egészére - lényeges feladatának tekinti a gondolkodási műveletek formálását, erősítését.

Ha fejleszti:

- az emlékezetbe idézés és a történelmi fantázia,
- a csoportosítás, rendszerezés,
- az összehasonlítás, viszonyítás,
- a kiemelés, általánosítás, absztrahálás,
- az ítéletalkotás és következtetés,
- a bizonyítás és a cáfolás képességét.

A felsorolt feladatokat a történelmi-állampolgári ismeretek tantárgynak az értelmi és érzelmi nevelés, valamint az oktatás és képzés egységes folyamatában kell megoldania. Úgy, hogy a tanulók ne csak a szükséges

ismereteket, készségeket és képességeket sajátítsák el, hanem ugyanakkor szeressék is meg a történelmet, érdeklődjenek a társadalmi-történelmi-politikai kérdések iránt, ébredjen fel önművelési igényük, s a közös munkában formálódjon közösségi magatartásuk.-

Az általános iskolai történelemtanítás csak úgy tehet eleget sokrétű feladatainak, ha az átfogó feladatokat évfolyamonként súlypontozza, differenciálja."/17/

Az általános iskolai történelemtanítás további alapvető dokumentumai és munkaszervező eszközei, melyeket a hazafiságra és proletár internacionalizmusra nevelésben felhasználhatunk:

1. Tanterv és Utasítás -fentiekben részletezve.
2. Nevelési terv./Követelmények és ajánlott tevékenységi formák a történelemtanítás vonatkozásában./
3. Az általános iskolai történelemtanítás tankönyvei./5,6,7,8. osztály./

A tankönyvek tartalmi anyagának jellege, differenciáltsága osztályok és témák szerint.

Az illusztrációk jellege, fajtái: felhasználásuk a történelemtanítás gyakorlatában.

Kérdések, feladatok, év eleji ismétlések,

összefoglalások stb.

4. A Képes Történelmi Atlasz./Az Atlasz jellege, alapvetően rajzos, szimbólikus jelzésrendszere. A tantervi anyaghoz kapcsolódása. Anyagának bemutatása, a gyakorlati felhasználás konkrét tantárgypedagógiai kérdései./

5. A történelmi munkafüzetek./A munkafüzetek célja, szerepe a tanulói aktivitás, az önálló és irányított tanulói munka kibontakoztatásában. Néhány kísérleti részlet konkrét bemutatása./

6. Tanári kézikönyvek az általános iskolai történelemtanárok számára 5, 6, 7, 8. osztályok.

/Általános jellemzésük. A kézikönyvek alapvető funkciója. Milyen speciálmódszertani kérdésekkel foglalkoznak?

Mennyiben adnak segítséget a gyakorló történelemtanárnak a közvetett tervezéshez és a közvetlen felkészüléshez?/

7. Általános iskolai történelmi olvasókönyvek*

/Az anyagok jellege. A felhasználás alapvető módjai./

A történelemtanár tervező munkája, felkészülése a történelemórára.

Milyen munkát kell elvégeznie a felkészülés során?

Mit használ fel ehhez?

1. A tanmenet
2. A tematikus tervezés./Elvi szükségessége, egy-két téma részletes bemutatása./
3. A tantárgyi koncentráció./A történelem és a többi általános iskolai tantárgy kapcsolási lehetőségei. A legjobban kapcsolható tantárgyak: magyar irodalom, földrajz, rajz, ének, fizika, környezetismeret, stb. lehetőségeiből néhány gyakorlati példát./

4. A tanítási tervezet, illetve az óravázlat:

- a/ A tervezetírás - vázlatírás célja,
- b/ Az ideális tervezet - óravázlat,
- c/ Óravázlatpéldák a különböző óra-
tipusokra.

A történelem órán alkalmazott eszközök és módszeres eljárások:

A./ Szemléltető eszközök

I.A konkrét ismeretek szemléltető eszközei

1. Szóbeli eszközök

a./ Írásos anyagok

- írott forrás
- visszaemlékezés
- egykorú szépirodalom
- életrajzi irodalom
- történelmi tárgyú szépirodalom
- ifjúsági ismeretterjesztő irodalom

b./ Auditív eszközök

- hanglemezek

- hangszalagok

- a rádió

2. Vizuális eszközök

- a kép

- a diafilm

- a diapozitív

- a makett és a modell

- az írásvetítő által kivetített táblázatok,
szövegrészek.

Audio - vizuális eszközök

- a pergőfilm /dokumentum, oktatófilm, játékfilm./

- a televízió

- az úgynevezett rádióvízió /diakép és hangszalag összekapcsolása./

II. Az elvont ismeretek /a lényeg/ legfontosabb eszközei

1. A térbeli összefüggéseket ábrázoló eszközök:

- a falitérkép

- a Képes Történelmi Atlasz

- térképvázlatok

- vaktérképek
- topográfiai játékok /egységcsomag 5-6.o./

2. Az időbeli összefüggéseket ábrázoló

eszközök:

- idővonal
- időszalag
- kronológiai táblázatok
- kronológiai térképek
- kronológiai játékok

3. Fogalmak, összefüggések, törvényszerűségek
megértésének legfontosabb eszközei

- a magyarázó rajz/vázlatok, sémák, tablók./
- az applikáció
- a grafikon
- a diagramma
- a táblázat

B./ A történelmi szemléltető eszközök

készletlenti állapotba helyezése

Az eszközbeszerzés módjai: vásárlás

kézi készítés

gyűjtés

Az eszközök elhelyezésének, tárolásának leg-
célszerűbb módjai:

a./ történelmi szekrény

b./ történelmi szertár

c./ történelmi iskolamúzeum

d./ történelmi szaktanterem./Ennek felszerelése,
a benne folyó munka lehetőségei stb./

C./ Módszerek és eljárások a tanítás-tanulás
folyamatában

Monológikus módszerek:

1. Tanári előszó

- előadás

- magyarázat

- elbeszélés

- novellisztikus bemutatás

- leírás

2. A tanuló egyéni munkája

a./ A tanulói előszó:

- egyéni felelet
- beszámoló
- kiselőadás

b./ A tanuló írásbeli tevékenysége:

- tanulói munka a tankönyvvel
- munkázeti feladatok megoldása
- feladatlapok kitöltése
- az úgynevezett "extemporale" -
/összefüggő beszámolók vagy villám-
kérdésekre adandó válaszok./

Dialógikus módszerek :

1. Frontális munka

- megbeszélés /beszélgetés/
- vita

2. Csoportmunka

3. Dramatizálás

A tanítási - tanulás folyamat megfigyelése és
értékelése

1. A történelemóra látogatása:hospitálás
2. A történelemóra elemzése,értékelése,megbeszélése

/A megbeszélés szerkezeti keretei

Az értékelés formái - szempontjai./

A történelemtanítás órán - és iskolán kívüli
lehetőségei

- 1.Helytörténeti séta
- 2.Szakköri foglalkozás
- 3.Iskolai ünnepélyek
- 4.Tantárgyi vetélkedők
- 5.Múzeumlátogatás
- 6.Üzemlátogatás
- 7.Történelmi kirándulás /konkrét tervek

készítésével./

4. Nemzetiségi kérdés az általános iskolai
és gimnáziumi képzésben

A történelemtanítás múltja

A történelemtanítás eredményeinek áttekintése
szükséges ahhoz, hogy a jelenlegi helyzetet reáli-
san tudjuk megítélni.

Elemzésünkben Unger Mátyás: A történelmi tudat
alakulása - című munkája jelent nagy segítséget.

A történelemtanítás kezdete visszanyúlik az 1777-
ben megjelent Ratio Educationis-ig. Ez tekinthető az
első sikeres kísérletnek a történelem önálló műve-
lődési anyagának meghatározására.

Magyarország történetét lényegében három koncentri-
kus körben kívánta elhelyezni. Az adott kornak meg-
felelően a tanítás nyelve a latin, s a közvetített
tartalom lényegében még nélkülözi a nemzeti szempon-
tot.

Az 1790-91-es országgyűlés fordulatot jelent, ebben

az időpontban ébredt rá először a magyar nemesség a közoktatás politikai jelentőségére, ekkor teszi meg az első bátortalan kísérletet a "nemzeti nevelés" elveinek meghatározására.-

Az 1806-ban kiadott II. Ratio Educationis egészen 1848-ig hátráltatta a történelem önálló tantárggyá válását, melynek következtében több nemzedék csak egyoldalú alapképzést kapott az iskolában.

Mennyire helytálló Unger Mátyás megállapítása: "A II. Ratio Educationis sok kárt okozott, elsődleges célját, a forradalmi szellem elterjedését mégsem akadályozhatta meg. A liberalizmus és nacionalizmus a gondos "cenzor-egészségügyi zárlat" ellenére is elterjedt Magyarországon." /11/

A reformkorban a történelmi tudat óriási változáson megy keresztül, és az élénk politikai élet tölti meg nemzeti tartalommal. A történelmi értékrend pozitív változása szolgál megfelelő előzményül az 1848-49-es forradalomnak és, szabadságharcnak.

A szabadságharc leverése és az azt követő súlyos

időszak nem kedvez a történettudomány további fejlődésének. Az 1879. évi tanterv viszont a hazai történelemtanítás első igazi programja, melyben Kármán Mór, akinek a nevéhez az a dokumentum fűződik, arra törekedett, hogy az egyetemes történelem eseményeit harmonikusan kapcsolja össze a hazáival.

Tantervében központi helyet biztosít a történelemnek, s csupán a latin, görög nyelv és a matematika rendelkezik magasabb óraszámmal.

Az 1899. évi tanterv és az 1903-ban megjelenő Utasítás 3 órával növelte a történelem órák számát.

A korabeli tankönyvekre a tartózkodó hangnem a jellemző.

Feltűnő viszont, hogy nagyon keveset foglalkoznak a nemzetiségi kérdéssel. Pusztán ott hozzák szóba, ahol elkerülhetetlen. /telepítések, nemzetiségi kérdés a reformkorban, a nemzetiségek 1848-ban./

Még az ország nemzetiségi összetételéről is csak a politikai összefoglalások tájékoztattak, a legutóbbi statisztikai adatok száraz felsorolásával.

A nemzetiségekkel való összetűzéseikért a szerzők rendszerint a bécsi udvart, a kamarillát teszik felelőssé.

A rövid ideig fennálló Tanácsköztársaság az internacionalizmus szellemében a megbékélés gondolatát hirdette. A proletárdiktatúra megdöntése után a történelemtanítás hangneme nagymértékben megváltozott.

Az ellenforradalmi Magyarország 1924. évi középiskolai törvénye a középiskolák két típusát alakította ki: a reáliskolát és a gimnáziumot. /humán, reál./ Mindegyik típusban a történelemórák száma: 17 óra. A tanterv az iskolai nevelés központi feladatává tette az irredentizmust, így tulajdonképpen a történelem tantárgyon túlmenően az egész iskolai nevelésre kiterjesztette. A tankönyvek a trianoni béke igazságtalanságát hangsúlyozták, de még tartózkodtak a határozott külpolitikai állásfoglalástól.

A nemzetiségi kérdés, mely szinte hiányzott a dualizmuskori tankönyvekből, az ellenforradalmi könyvekben annál nagyobb szerephez jutott. A kezdeti mérsékelt hangnemet felváltja a "mindent visszahozni" szemlélete.

Az 1945-ben bekövetkezett gyökeres politikai és társadalmi változás egyben az oktatás átalakítását is jelentette. Az 1946-ban életbe lépett tanterv elvetette a két világháború közötti időszak nacionalista és sovinszta nevelési célkitűzéseit.

Az 1950-es tantervek érdeme, hogy az általános iskolában és a gimnáziumban már határozottan érvényre juttatták a marxizmus-leninizmus elvét. A tanítás középpontjába a hazafias nevelés került.

A pozitív tendenciák mellett azonban a történelemtanítást kezdte az elsekélyesedés jellemezni. A hazafias nevelés túlhangsúlyozása, a csak jelszavakban kifejeződő internacionalizmus a frázisokban gondol-

ködést erősítette az oktató-nevelőmunkában.

A személyi kultusz pedig lényegében megmerevítette a történelemtanítást./Sok esetben a tanárokat is!/
.

1959-ben új szakasz kezdődött:a tantárggyal kapcsolatos reformmunkálatok során közelebb került egymáshoz az elmélet és a gyakorlat,s a nemzetiségi kérdés megítélése is színesebbé,sokoldalúbbá vált.

Ha az eddig röviden áttekintett korszak tanulságait összegezzük,azt kell megállapítanunk,hogy a történelemtanítás feladatai korántsem oldódtak meg,sőt: inkább felhalmozódtak!

A nemzetiségi kérdés a történelemtanítás jelenlegi dokumentumaiban

A vizsgálat alapjául a jelenleg érvényben lévő általános iskolai és gimnáziumi tantervek,tankönyvek szolgáltak.

A dokumentumgyűjtésben a témához kapcsolódóan megjelenő tartalmak képezték a konkrét elemzés tárgyát: a tantervekben a célok, feladatok, a tananyag és a követelményrendszer, a tankönyvekben pedig a tanulásra szánt szövegek.

A tantervi struktúra vizsgálata

Célrendszer

A történelemtanítás céljának meghatározása alapvető fontosságú a tantervben, mivel ebben a fejezetben jut kifejezésre az a koncepció, amely iránymutatásul szolgál a további tantervi egységek, sőt a tankönyvek tartalmának kialakításához is. Ezért akkor jó a cél megfogalmazása, ha kellőképpen általános, s ugyanakkor mégis helyes irányba orientál.

Az általános iskolai tanterv célrendszerében a nemzetiségi kérdés helyes megítélését különösen az alábbi cél segíti:

"Az általános iskolai történelmi-állampolgári is-

meretek tantárgy az emberiség és hazánk múltjának és társadalma jelenének színes, élethű -történettanításon alapuló megjelenítésével és megértésével járul hozzá a tanulók fejlettségi szintjének megfelelően válogatott, alapvető történelmi-társadalmi - állampolgári ismeretek elsajátításához és alkalmazásához, a dialektikus materialista társadalom és történelemszemlélet megalapozásához."/12/

A gimnáziumi nevelés és oktatás tervében a vezérelvül szolgáló cél így fogalmazódik meg:

Az alternatívákat a társadalmi küzdelmek alakulása határozza meg, ezért különösen fontos a társadalmi mozgástörvények megismerésének tudományos útja: a marxista - leninista szemlélet.-

Ezt a szemléletet - melynek kialakítását már az általános iskola elkezdte, - kell továbbfejleszteni és magasabb szintre emelnie a gimnáziumnak.

Érdeme a célmeghatározásoknak, hogy érvényesül az egymásra épültség elve: az általános iskola alapozó munkája a kiinduló bázisa a magasabb szintű gimnáziumi történelemtanításnak.-

Feladatok

Az alapfokú dokumentum feladatrendszer a meggyőződé-
sformáláson belül határozza meg a témával kapcsolo-
latos tennivalókat:

"...különös gondot kell fordítanunk a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra nevelésre...
Tájékoztatást kell nyújtani a szomszéd népek történelmének legdöntőbb szakaszairól..."

A visszahúzó eszmék közül a nacionalizmus és a kozmopolitizmus káros szerepét, valamint a fajelmélet embertelenségét kell érzékeltetni."/13/

A gimnáziumi nevelés és oktatás terve pedig így fogalmaz:

"... alakítsuk és erősítsük reális nemzeti önértékelésünket, a tanulók szocialista hazafiságát és proletár internacionalizmusát."

Mint a két iskolatípus fenti meghatározásából kitűnik, az általános iskola differenciáltabban rögzíti a tennivalókat s ez alapozó funkciójából következik. Helyet kap benne a hazafiság modern értelmezése, a szomszéd népek történelmével való ismerkedés és néhány visszahúzó eszme.

Ezzel szemben a gimnáziumi terv elég szűkszavú a feladatmegjelölésben, illetve túlságosan általánosan fogalmaz./hazafiság, internacionalizmus./

Tananyag

Általános iskola 7. osztály:

A reformkor hazánkban c. témakörben:

- Nemzeti kultúránk kibontakozása
- A nyelvkérés
- A szerb, horvát, szlovák és román nemzetiségi mozgalmak

A forradalom és szabadságharc Magyar-
országon c. témakörben:

- A nemzetiségek és a szabadságharc

A kapitalizmus kibontakozása Magyar-
országon c. témakörben:

- Kiegyezés Horvátországgal
- Az 1868.évi nemzetiségi törvény
- Erőszakos magyarosítás

Gimnázium III.osztály:

A feudalizmusból a kapitalizmusba való
átmenet Magyarországon /1711-1849/ c.

témakörben:

- A nemzetiségi kérdés rendezése "az egy
állam - egy nemzet" elve alapján
- Haladó elképzelések a nemzetiségi kérdés
megoldására
- Demográfiai változások

- A nemzetiségi törekvések
- Tervek a Monarchia átalakítására és a magyar politika

A tananyag kiemelt elemei mindkét iskolafokon megoszlának a törzs- és kiegészítő anyag között.

A gimnáziumban az összes felsorolt elemek csupán a 15,38 %-a a kiegészítő anyag, - az általános iskolában viszont ez az arány 42,85 %.

A helyes szemlélet formálására tehát a középiskola - megcáfolva ezzel a feladatok szűkszavúságát - nagyobb gondot fordít. Ezt a megállapítást támasztja alá a témával összefüggő kijelentések száma is:

/ általános iskola : 7

gimnázium : 13 /

Követelmények

Általános iskola:

Fogalmak:

- A társadalom életével és az osztály-
harccal kapcsolatosak:

Nép - nemzet: nemzeti kultúra, nemzet,
nemzeti kérdés, nemzeti
függetlenség, nemzetiség,
nemzetiségi kérdés, nem-
zetiségi mozgalom, nemze-
tiségi törvény, soknemze-
tiségű állam, "egységes po-
litikai nemzet", kivándorlás.

- A társadalom szellemi életével kapcsolatos
fogalmak:

Haladó és visszahúzó eszmék: hazafiság,
nemzetköziség, nacionalizmus,
sovinizmus.

Törvényszerűségek

- Az eszmék történelmi szerepével kapcsolatos:

Az igazi hazafiság, amelyik egyike a
legmélyebb emberi érzéseknek, különösen
a nemzeti államok kialakulásától tesz
szert nagy jelentőségre.

Gimnázium:

A tanulók értsék és tudják:

- A nemzeti államokat a kapitalista fejlődés hozta létre.
- A polgári haladás a feudalizmus elleni harc érdekében kialakította a felvilágosodás, a liberalizmus és a nacionalizmus eszméit.
- A nemzeti mozgalom ideológiája, a nacionalizmus Magyarországon bonyolult, ellentmondásos jelenség: jogos és haladó a Habsburg - uralommal, jogtalan és káros a nemzetiségek nemzeti törekvéseivel szemben.

Nehezíti a két iskolatípus követelményeinek összehasonlítását, hogy más a felosztási illetve kiindulási alapjuk.

Az általános iskolai követelmények differenciáltabbak, gazdagabbak: tartalmazzák az elsajátítandó

fogalmak és törvényszerűségek rendszerét. Ezt indokolja az a tény, hogy e típusban találkoznak a tanulók először a nemzetiségi kérdéssel, itt történik az alapozó ismeretek elsajátítása.

A gimnáziumi követelmény az "értsék és tudják" kritériumokat tartja döntőnek a tudás megítélésében. Ezáltal elsősorban az összefüggések megláttatására ösztönöz.

Mint a dokumentumok elemzéséből kitűnik, minden korábbi törekvésnél jobban sikerült a két iskola szint tevékenységének összehangolása.

Az általános iskolai tanulók az életkoruknak megfelelő szinten, eredményesen foglalkoznak a nemzetiségi problémakörrel is.

A gimnáziumban erre a tudásra építve fejlesztik tovább, teszik tudományosabbá a megismert alapfogalmakat, törvényszerűségeket: s mindez úgy valósul meg a gyakorlatban, hogy kiküszöbölik az anyag

kétszeri tanítását, a felesleges átfedést. Ezért fogalmaz tömörebben a gimnáziumi oktatás és nevelés terve a célok, feladatok és a követelmény esetében egyaránt. -

A tankönyvekben megjelenő tartalom elemzése

Mielőtt a téma koronkénti megjelenését vizsgálnánk, szót kell ejteni azokról az új dokumentumokról, amelyekből a tanulók elsajátítják a történelmi ismereteket:

A 7. osztályos történelem és állampolgári ismeretek tankönyv Helméczy Mátyás munkája.

A gimnázium III. osztályosok tankönyvét Závodszy Géza készítette.

Mindkét szerző tudatosan törekedett arra, hogy a tanítás - tanulás folyamatát hatékonyan lehessen irányítani a tanulóknak szóló eszköz révén is.

A törzsanyaghoz annyi tájékoztató és feldolgozást segítő anyagot, megfigyelési szempontot építettek be a tankönyvbe, amennyire egyáltalán lehetőség volt.

A tankönyvek formailag is igen esztétikus megjelenésűek. A szöveg két egymás melletti hasámban helyezkedik el, ezért a szövegek nem töredezték. A kéthasábos elrendezés lehetővé tette a források, szemelvények, az ábrák, térképek műfaji változatosságának növelését. Ez a megjelenítési mód szinte kényszerít arra, hogy addig ne történjék továbbhaladás a másik tankönyvi oldalra, míg az előzőnek minden szöveg és képanyaga feldolgozásra nem került. Az információk sokoldalúsága miatt az interdiszciplinaritás követelményének is eleget tud tenni a tankönyv: hatásrendszerében helyet kapnak a történelmi statisztikák, a történelmi demográfia, a művelődéstörténet. Mivel az ismeretek szerzése többféle forrásból történik, s ezek mindegyike kapcsolható a törzsanyaghoz, az összefüggések fel-

fedezéséhez is könnyebben juthatnak el a tanulók.

A téma korszakonkénti megjelenése

A feudalizmusból a kapitalizmusba való

átmenet Magyarországon

/1790-1849/

Általános iskola 7.osztály:

a./ A reformkor hazánkban c.téma:

- A magyar nemzeti kultúra kibontakozása
/nyelvújítás, irodalmi élet, színház, tudományok, zene./
- A nemzetiségi kultúra kibontakozása
/irodalmi nyelv, középfokú anyanyelvi iskolák, az értelmiség kialakulása,
a nemzeti tudat megjelenése./
- Nyelvkérdés /1844: a magyar hivatalos
nyelvvé lesz./
- A szerb, horvát és szlovák, valamint
román nemzetiségi mozgalmak /ellentét
kialakulása a nyelv, a kultúra és az
önállóság kérdésében./

b./ Forradalom és szabadságharc Magyarországon

c.téma:

- A nemzetiségek és a szabadságharc
/saját nemzeti jogok követelése, ezek megtagadása, nemzetiségi mozgalmak a magyarok ellen, a császári udvar taktikája./

Gimnázium III.osztály:

- A telepítések és a demográfiai változások /szervezett telepítés.bevándorlás./
- Az etnikai viszonyok átalakulása /a magyarság kisebbségbe szorulása saját országában./
- A nemzeti mozgalom kezdetei /a reformeszmék kialakulása és elterjedése./
- A magyar nacionalizmus kibontakozása.
/megerősödik az összetartozás tudata,cél:
az egységes gazdaság és piac erősítése,
a közös nyelv és kultúra felvirágoztatása./

- A nemzeti kultúra szerepe a reformkorban /a kultúra kivirágzik, a tudományok fellendülnek./
- Paraszt és nemzetiségi mozgalmak /sok-nemzetiségű parasztság, paraszti követelések, a nemzetiségi vezetők Bécs felé fordulása./
- Magyarok és szomszéd népek a forradalomban és a szabadságharcban /vérszösszecsapások a Délvidéken: szerb felkelők. Jellasics fellépése./

A kapitalizmus megjelenése és az imperializmus megjelenése Magyarországon

Általános iskola 7. osztály:

- Kiegyezés Horvátországgal /a legtöbb önállósággal bíró nemzetiség,

1868:kiegyezés,horvát kormány alakítása -
részleges önállóság,-teljes állami egyen-
jogúság sürgetése./

- Az 1868.évi nemzetiségi törvény /anyanyelv-
használat:a közigazgatásban,igazságszolgá-
latásban,oktatásban.A kollektív szabadság-
jogok helyett az egyéni állampolgári jogok
biztosítása./
- Erőszakos magyarosítás /nemzetiségi ellenté-
tek a mozgalom élén a megerősödött nemzeti-
ségi polgárság,a közéleti érvényesülés fel-
tétele a nemzetiség feladása./

Gimnázium III.osztály:

- A nemzetiségi kérdés rendezése "az egy állam-
egy nemzet"-elve alapján /az 1868.évi nemze-
tiségi törvény./
- Haladó elképzelések a nemzetiségi kérdés
megoldására /Kossuth:Duna Szövetség terve./

- Demográfiai változások/a magyarok aránya az 50%-ot meghaladja./
- A nemzetiségi törekvések /a független balkáni államok hatása a magyar határokon belül élő véreik irányában./
- Tervek a Monarchia átalakítására és a magyar politika /trialista elképzelések./

A tantervi anyag és a tankönyvi szöveg tartalmi elemzése rendkívül kedvező képet mutat:teljes egészében szinkronban van a két dokumentum és ezáltal biztosított a tantervi cél - és feladatrendszer elvárásainak érvényesülése a gyakorlatban.

A nemzetiségi kérdéssel való foglalkozás a két összehasonlítási alapul szolgáló tankönyvben fontosságának megfelelő helyet kap.

7.osztályos tankönyv:

A 206 oldalt tartalmazó szövegben 4 326 mondat talál-

ható összesen. Egy oldalon átlagban 21 mondat szerepel.

A tankönyv nemzetiségi problémával 131 mondatban foglalkozik, s ez az arány 3,02 % az összes tananyaghoz viszonyítva.

Gimnázium III.osztály tankönyve:

A viszonyítás alapjául szolgáló kategória itt is a mondat, amelyből összesen 8 621 található a tankönyvben, amely 233 oldal terjedelemben dolgozza fel a történelmi ismereteket.

Egy oldalon átlagban 37 mondat található, s a szöveg egészében a vizsgált témával 117 nyelvi egység foglalkozik. Ez a tananyag egészének 1,35 %-a.

Látszólag indokolatlanul nagy a különbség az általános iskola javára. Ha azonban az iskolatípus funkciójából indulunk ki, érthetővé válik az eltérés: az 5.- 8.-osztályokban folyik a történelmi ismeretek

alapozása, s ezértba nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos ismeretek köre is itt a legszélesebb. A gimnázium III. osztályában viszont bővítésre, elmélyítésre kerül sor, s tudatos törekvés az átfedések megszüntetésére.

Ezek a mennyiségi mutatók azonban nem abszolút értéket jelentenek, hiszen csak megközelítő pontossággal sikerült meghatározni a mondatok számát, ugyanis 10, szabadon választott oldal mondat-száma alapján történt a számítás.

Viszont a nemzetiségi tartalmakat hordozó nyelvi egységek száma megegyezik a statisztikában közölt adattal, mert ezek számbavétele nem okozott nehézséget.

Másrészt ez a módszer csak egyik oldaláról /a mennyiség, a gyakoriság/ jelzi a téma megjelenését.

Emellett lényeges az ismeretek minőségének vizsgálata is, s a kettő együtt a reális, objektív kép kialakítását segíti.-

Az általános iskola 7. osztályos tankönyve -éppen

a történelmi tájékozottság megalapozásának igénye miatt - a témához is megadja a speciális fogalmak előfordulásának oldalszámát, s ennek alapján könnyen kiszámítható a fogalmak előfordulásának gyakorisága. Ez a mutató egyben a kor aktuális tartalmára is következtetni enged.

Gyakorisági sor:

Fogalom:	Gyakorisági mutató:
- nemzeti függetlenség	15
- nemzet	13
- haladó eszmék	10
- hivatalos nyelv	9
- nemzetiség	8
- nemzetiségi kérdés	6
- hazafiság	5
- nemzetiségi mozgalom	5
- nemzetköziség	5
- nemzeti kultúra	4
- nacionalizmus	3

- soknemzetiségű állam	3
- nemzetiségi törvény	2
- sovinizmus	2
- "egységes politikai nemzet"	1

Alapfogalmak értelmezése

A történelemtanítás új dokumentumai az előzőektől eltérően tartalmazzák a kialakítandó fogalmakat és törvényszerűségeket.

Különösen fontos a fogalmi rendszer, amely a törvényszerűségek alapját képezi.

Nem közömbös, hogy milyen fogalmi jegyek kerülnek be a meghatározásba, ugyanis a történelem során a terminológiák tartalma a társadalmi érdekektől függően változott.

Ezért tanulságos lehet a tankönyvi definíciók összevetése a szaktudományban általánosan ismert és használt értelmezésekkel.

A téma szempontjából igen lényegesek az alábbi fogalmak:

- nemzet és nemzetiség,
- sovinizmus és nacionalizmus.

Elemezzük e fogalmakat egyenként:

Nemzet és nemzetiség

Az általános iskolai tankönyv a nemzet fogalmával kapcsolatban ezt írja:

"A nemzet kialakulása a polgári társadalmak létrejöttével függött össze. A XVIII.-XIX. században a közös nyelv, kultúra és a földrajzi tényezők szerepe megerősödött, így gyorsan fejlődött az egy nemzethez tartozás érzése.

A nemzetet az azonos nyelv, hagyomány és kultúra, a közös terület és a gazdasági élet egysége tartja össze."

Lényegében fenti meghatározás tartalmazza a legfon-

tosabb megkülönböztető jegyeket.

A nemzetiség fogalma nincs kibontva a 7. osztályos általános iskolai tankönyvben, bár a tanterv a fogalomrendszerben törzsanyag szinten említi, a tankönyvben pedig 8 esetben fordul elő. Ugy látszik, ez a fogalom, illetve ennek tartalmi feltárása elkerülte a tankönyvíró figyelmét.-

Kóvágó László : Nemzetiségek a mai Magyarországon című könyvében a fogalomról ezt írja:

"A nemzeti kisebbség jellegű nemzetiség a lakosság többségét alkotó nemzettel azonos államban együtt élő, saját anyanemzetétől határral elválasztott népcsoport. Tagjait a nyelv, a kultúra és a hagyományok, a származás közössége, az összetartozás tudata, valamint a nemzetiségük megőrzésére irányuló akarat tartja össze. A nemzetiség települési területe lehet összefüggő, tömbtelepülés, de tagjai szórványban is élhetnek. Gazdasági érdeke a vele azonos területen, illetve azonos országban élő más nemzetiségű lakosságával közös, regionális érdek." /14/

A fogalom meghatározásokban visszatérő kritériumok

a következők:

- közös nyelv
- közös kultúra
- közös hagyomány
- az összetartozás tudata
- közös akarat a nemzetiség megőrzésére

A legátfogóbb értelmezés még az alábbiakra is kitér:

- az anyanemzettől határral való elválasztottság
- a származás közössége
- a település módja
- gazdasági érdek

Nacionalizmus és sovinizmus

A nacionalizmusról a 7. osztályos tankönyv ezt

írja:

"A latin natio /náció/ = nemzet szóból ered. Olyan gondolkodási mód és politikai irányzat, amely a pol-

gári nemzet érdekeit állítja tevékenysége középpontjába. Fontos és haladó szerepe van a nemzeti önállóságért vívott harcokban. Később azonban a nacionalizmus, amely a nemzeti jogokért való küzdelmet más népek rovására igyekszik érvényesíteni, elveszti haladó jellegét, eltereli a figyelmet az osztályharcról.

Ezért fegyver a tőkés kezében a munkásosztály ellen."/15/

A fenti definíció dialektikusan írja le a fogalmat, mivel kiemeli haladó szerepét a nemzeti önállóságért vívott harcban, majd rámutat arra, hogyan lesz retrográd szerepe a burzsoázia győzelme után.

A nacionalizmussal összefüggő, de azzal tartalmilag nem azonos fogalom a sovinizmus.

Általános iskolai szinten a következő értelmezést kapja:

Francia-latin eredetű szó. Chavin /soven/ francia szinpadai alak nevéből keletkezett. Chavin elfogult Napoleonimádó volt. A sovinizmus a nacionalizmus tulhajtott

formája, olyan eszme, amely nemcsak elfogult saját nemzete iránt, hanem annak felsőbbbségét hirdeti, és kiváltságos jogokat követel számára. Más nemzetekkel szemben ellenérzést és gyűlöletet táplál, más népek leigázására, üldözésére uszit. /Idézet a tankönyvből./

A 7. osztályos értelmezés az életkornak, illetve a történelmi tájékozottság szintjének megfelelő. Hogy miként torkollik a sovinizmus a fasiszta ideológiába, a magasabb évfolyam anyaga lesz.

Az általános iskolai és gimnáziumi tankönyv közötti egyik különbség, hogy az utóbbi dokumentum nem tartalmaz kislexikon részt.

Összegezőként elmondhatjuk, hogy történelmünk e korszaka joggal keltette fel a történészek figyelmét, hiszen ekkor zajlott le Kelet-Európa történelmének döntő mozzanata, a nemzetté válás izgalmas históriája. Ekkor indult meg az átmenet a feudális rendről a

tőkés rendre. Ösztönzőleg hatott a külföldi példa is. Elsősorban Franciaország, a nagy forradalom hazája lett a mintakép, s ugyanakkor Németország is hasonló példát nyújtott. Sokan fordultak meg német földön, itt tanultak az egyetemeken, s tanúi voltak a német diákság megmozdulásainak is.

A szláv népek számára Oroszország lett a legtermészetesebb példa. Világossá vált a tanulság:

"Minden nemzetnek el kell jutnia arra a szintre, hogy megszervezze saját államát. Nemzet és állam azonossága, vagyis a nemzetállam - ez lehet a végső cél." /16/

Az élet viszont nem ilyen egyszerű, hiszen az itt élő nemzetek megosztva éltek, etnikailag nehezen, vagy sehogyan sem meghúzható határok között.

A kis népek számára, melyek nem rendelkeztek saját államisággal, a német példa vált követendővé, mert pillanatnyi helyzetüket idézte a kortársak emlékezetébe, a francia viszont azt, mi lesz, hová kell eljutni.

Azoknál a népeknél, amelyek rendelkeztek saját utal-
kodó osztállyal, mint pl. a magyar, a nemesi naciona-
lizmus alkalmassá vált arra, hogy nemzeti tartalommal
telítődjék.

A nyugati példa / elsősorban a francia / azt a ta-
nulást nyújtotta, hogy a polgári nemzeti állam meg-
teremtése az ideális cél. Az ehhez való út első lépése
a polgári szabadságjogok biztosítása. Azonban a magyar
nemesség olyan országot akart nemzeti állammá változ-
tatni, amely a Habsburg birodalom függésben tartott
részeként létezett, s olyan társadalommal rendelkezett,
amely etnikailag és nyelvileg megosztott volt. A sza-
badságjogok biztosítása esetén a nem magyar ajkú
népek jutnak többségbe, és akkor ők is nemzeti létet
és önállóságot fognak követelni. Ezért azt igyekeztek
bebizonyítani, hogy az országban csak egy történelmi-
leg kifejlett nemzet, a magyar létezik, s a többi csak
nyelvi közösség, amely nem rendelkezik nemzetalkotó
képességgel. Ugyanakkor abban hittek, hogy az egyéni
szabadságjogok érdekközösséget teremthetnek a különböző

nyelvű polgárok között, s így majd a szabadság erősebbnek fog bizonyulni a nemzetiségi kívánságoknál.

Mivel a közös nyelv a nemzettéválásban rendkívül erős tényező, a magyar nemesség nagy erőfeszítéseket igyekezett tenni saját nyelvének elterjesztése érdekében. A magyarosítási törekvések viszont visszájára fordultak, s közvetve az etnikumok nemzeti tudatának fejlődésére hatottak, s gyorsították nemzetté fejlődésüket.

A nemzetiségi parasztság tagjai " a sérelmeket jobban magyar vagy magyarosodó urak részéről szenvedték, az úr - jobbágy viszonyban testet öltő társadalmi elnyomás érzete tudatukban kezdett kiegészülni a nemzeti elnyomás érzetével, sőt a feudális kizsákmányolás néhol már-már a nemzeti elnyomás színében jelent meg előttük.-

Az eredmény az egység és erő helyett a megosztottság és a testvérharc lett. 1848-ban törvénybe iktatták

a jobbágyfekszabadítást, melyet a magyarok és a nem magyarok egyaránt nagy rokonszenvvel fogadtak. A nemesség által alkotott jobbágyfelszabadító törvények nem következettek. A jobbágyság örömét rövid időn belül a kiábrándultság követte, s országszerte parasztmozgalmak bontakoztak ki. A magyar forradalom nemesi vezetése ezeket a mozgalmakat éppen olyan erőszakosan fojtotta el, mint a nemzetiségek jogegyenlőségének kicsikarásával próbálkozó nemzetiségi mozgalmakat.

Osztályhelyzetüknél fogva a nemzetiségi mozgalmak vezetői /kevés köztük a földbirtokos/ megértőbbek voltak a paraszti követelések iránt, sőt többnyire fel is karolták azokat. Ezért a nem magyar parasztok többsége egyre inkább a nemzeti mozgalmak vezetői mögött, s velük együtt az ellenforradalmat szervező Habsburgok mellett sorakozott fel a magyar forradalommal szemben. A magyar parasztság az ellenforradalom fegyveres támadásának hatására /félve, hogy elveszti a korlátozott jogokat / fegyvert fogott a

forradalom védelmére. Így került sor a magyar történelemben először a magyar és a nem magyar parasztok véres testvérháborújára.

Ezekután a képviselőház 1849-es nemzetiségi határozata elkésett, és nem volt hatással az események menetére.

A forradalom leverése után Bécsben érkezettnek látták az időt a birodalom újjászervezésére. A magyar ellenállás letörése után rögtön megkezdték a nemzetiségek visszaszorítását. Nem véletlenül keletkezett az 1950-es években az a közismert szállóige, hogy "a nemzetiségek azt kapták jutalmul, amit a nemzetiségek büntetésül. "

Az önkényuralmi rendszer tudatosan törekedett a nemzetiségek megosztására, de az összeomlás után a nemzetiségeket reménykedés töltötte el, és feszülten figyelték, hogyan alakul a legális fórumon a politikusok viselkedése.

A nemzetiségek várakozását megsemmisítette a dualizmus. A kiegyezés nemcsak a magyar, hanem a nemzetiségek kisémmizését is jelentette. Ki voltak szolgáltatva

egyaránt az osztrák és a magyar uralkodó osztályoknak.
A kizsákmányolás mellett politikai létüket is tagadták.
Igaz viszont, hogy a kapitalizmus fejlődésének hatására
a nemzetiségek helyzete is némiképp javult.-

Az 1868-as nemzetiségi törvény nem teljesítette a nem
magyar népek legfontosabb politikai kívánságát, nem is-
merte el a nemzetiségek létét, nem engedélyezett szá-
mukra kollektív jogokat és politikai intézményeket.
E súlyos hibák ellenére a szabályozás a maga korában
Európa legliberálisabb nemzetiségi törvénye volt, a nem
magyar anyanyelvű állampolgároknak jóval több lehetősé-
séget adott anyanyelvük használatára, mint az 1848 előtti
törvények.-

Sajnos, a dualizmus rendszerének megszilárdulásával
párhuzamosan felszínre kerültek a nacionalista és
soviniszta tendenciák. Közéleti érvényesülésre csak az
gondolhatott, aki jól tudott magyarul, s a magyar
nacionalizmus álláspontjára helyezkedett. Előfordult
politikai erőszak is, de ez az elszórt és társadalmi-
lag ösztönzött magyarosítás kevéssé érintette a több-
ségében nagy nemzeti tömbökben élő népeket.

A korszak nemzetiségi politikájának rövid áttekintéséből is kitűnik, hogy az általános iskola 7. és a gimnázium III. osztályában folyó történelemtanítás a nemzetiségi kutatásokra támaszkodik szemléletében és tananyagában egyaránt. Így kellő támaszul szolgál ahhoz, hogy világnézetiileg megfelelő bázisa legyen e bonyolult problematika marxista-leninista alapokon nyugvó megítéléséhez. Ezáltal a dokumentumrendszer nemcsak az ifjúság világnézetét, hanem erkölcsi - politikai arculatát is formálja.-

5. Z á r s z ó

"...A történelem azt tanítja, hogy a szocialista országok népeinek, az egyes országok munkásosztályának döntő és kiapadhatatlan erőforrása a proletár internacionalizmus, az egység és összefogás, az egymás harcának kölcsönös támogatása-..."/18/

/Részlet Kádár Jánosnak az MSZMP KB első titkárának a kommunista és munkáspártok 1969. évi Moszkvai Tanácskozásán elmondott beszédéből./

"Minden generáció a jelen hazában él, munkálkodik, s - különösen a felnövekvő nemzedék - azt akarja megismerni, az értelem és érzelem ahhoz fűző szálait keresi elsősorban..." /19/

/Idézet az MSZMP KB mellett működő Kulturpolitikai Munkaközösség állásfoglalásából. 1974./

6. Az idézetek jegyzéke

1. Marx-Engels Művei, Kossuth Könyvkiadó Bp. 1972. 18. old.
2. A szocialista hazafiság és a proletár internaci-
onalizmus időszerű kérdései, Kossuth Könyvkiadó
Bp. 1974. 7-8. old.
3. A szocialista hazafiság és a proletár internaci-
onalizmus időszerű kérdései, Kossuth Könyvkiadó
Bp. 1974. 27-28. old.
4. A szocialista hazafiság és a proletár internaci-
onalizmus időszerű kérdései, Kossuth Könyvkiadó
Bp. 1974. 30. old.
5. A Magyar Népköztársaság alkotmánya, Kossuth Könyv-
kiadó Bp. 1974. 26. old.
6. Az MSZMP XII. Kongresszusa, Kossuth Könyvkiadó Bp.
1980. 163. old.
7. Lenin Összes Művei, 45. kötet, Kossuth Könyvkiadó.
Bp. 1975. 361. old.
8. Pályamunkák a világnézeti nevelés köréből, JATE B.T.
Kar Szeged, 1977. 105. old.
9. Pályamunkák a világnézeti nevelés köréből, JATE B.T.
Kar Szeged, 1977. 107. old.

10. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve
OPI,Bp.1981. 511 - 513.old.
- 11.Unger Mátyás: A történelmi tudat alakulása
Tankönyvkiadó,Bp. 1976. 9.old.
12. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve
OPI,Bp.1981. 512.old.
13. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve
OPI,Bp. 1981. 511.old.
14. Kóvágó László: Nemzetiségek a mai Magyar-
országon, Kossuth Könyvkiadó,Bp.1981.39-40.old.
15. Helméczy Mátyás: Történelmi és állampolgári
ismeretek 7.o. Tankönyvkiadó,Bp.1982.201-202.old.
16. Niederhauser Emil: Nemzetek születése Kelet-
Európában,Kossuth Könyvkiadó.Bp. 1976. 28.old.
17. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve
OPI,Bp.1981. 515.old.
18. Marx,Engels,Lenin : A proletár nemzetköziségről.
Kossuth Könyvkiadó. Bp. 1972. 312.old.
19. A szocialista hazafiság és a proletár inter-
nacionalizmus időszerű kérdései.Kossuth Könyvkiadó,
Bp. 1974. 42.old.

Szakirodalom

1. Marx, Engels, Lenin: A proletár nemzetköziségről.
Kossuth Könyvkiadó Bp.1972.
2. A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései
Kossuth Könyvkiadó Bp.1974.
3. Pályamunkák a világnézeti nevelés köréből.
Dr.Hegyi András egy.adj.:A proletár internacionalizmusra nevelés lehetőségei és néhány feladata JATE Bölcsstud.Kar.Szeged,1977.
4. Az MSZMP XII.Kongresszusa Kossuth Könyvkiadó
Bp.1980.
5. Szocialista hazafiságra és proletár nemzetköziségre nevelés a történelemtanításban
Tankönyvkiadó.Bp.1970.
6. Lenin Összes Művei 45.köt. Kossuth Könyvkiadó
Bp.1975.
7. Magyarország története/szerk.Mérei Gyula /
Akadémiai Kiadó Bp.1980.

8. Magyarország története /szerk.Kovács Endre /
Akadémiai Kiadó Bp.1979.
9. Magyarország története / szerk.Hanák Péter /
Akadémiai Kiadó Bp.1978.
10. Niederhauser Emil: Nemzetek születése Kelet-
Európában.Kossuth Könyvkiadó Bp. 1976.
11. Pach Zsigmond Pál : Történelemszemlélet és
történettudomány,Kossuth Könyvkiadó.Bp.1977.
12. Kővágó László: Nemzetiségek a mai Magyaror-
szágon.Kossuth Könyvkiadó Bp. 1981.
13. A Magyar Népköztársaság alkotmánya.
Kossuth Könyvkiadó
Bp. 1974.
14. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve.
OPI.Bp. 1981.
15. A gimnáziumi nevelés és oktatás terve.
Tankönyvkiadó,Bp. 1981.
16. Helméczy Mátyás: Történelem és állampolgári
ismeretek tankönyv 7.o.Tankönyvkiadó.Bp.1982.

17. Unger Mátyás : A történelmi tudat alakulása
Tankönyvkiadó.Bp. 1976.
18. Závodszy Géza : Történelem a gimnázium III.
osztály számára Tankönyvkiadó.Bp. 1982.
19. Kővágó László : Kisebbség - nemzetiség,
Kossuth Könyvkiadó.Bp.1977.
20. Szabó László Tamás : A rejtett tanterv.
Valóság.1982/9.
21. Ballér Endre : Tantervelmélet és tantervi
reform. Tankönyvkiadó.Bp. 1978.
22. Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének
feladatai,Kossuth Könyvkiadó.Bp. 1972.
23. A magyar nacionalizmus kialakulása és törté-
nete /Andics Erzsébet/ Kossuth Könyvkiadó Bp.1964.

Függelék

A nemzetiségek elhelyezkedése, létszáma
 hazánkban

/Fényes Elek statisztikája 1847/

Az általános iskolai történelem tankönyv 7. o.

"Magyarország lakosai nem egy eredetűek... Számaikra
 nézve imigy következnek":

"magyar	van	4	744 890
tót	van /szlovák/	1	722 005
rác	van /szerb/	1	293 095
horvát	van		943 955
oros	van /ukrán/		459 870
német	van	1	126 666
oláh	van /román/	1	272 787 "

Magyarország népei 1910-ben/Horvátország
nélkül./

/A gimnáziumi történelem tankönyv III.●●./

Magyar :	9,95 mill.	54,5 %
Német :	1,90 mill.	10,4 %
Szlovák:	1,95 mill.	10,7 %
Román :	2,95 mill.	16,1 %
Szerb :	0,5 mill.	3,0 %
Ukrán :	0,47 mill.	2,5 %
Horvát :	0,20 mill.	1,1 %
Egyéb	0,31 mill.	1,5 %
Összesen:	18,5 mill.	100 %

Magyarország nemzetiségi viszonyai az 1840-es
évek elején /Erdéllyel, de Horvátország
nélkül./

/ A gimnáziumi történelem tankönyv III.o./

magyar	46,1%
német	10,7%
román	18,8%
szlovák	13,9%
szerb - horvát	5,5%
kárpát - ukrán	3,7%
egyéb	1,0%

15-65/1984.bksz.

Tárgy: Berkes Miklós
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr. Szántó Imre elvtársnak
egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Berkes Miklós: A szocialista hazafiságra és proletár
internacionalizmusra nevelés az alap- és középfoku oktatásban

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni
szíveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után szíveskedjék átadni
tanszéke könyvtársának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1984. febr.21.

Handwritten signature

.....
dékán

A kiadmány hiteles:

Mozgassóna János
főelőadó

Kapták: Dr. Szántó Imre prof.
Dr. Csatári Dániel tszv. prof. társbiráló

Vélemény Berkes Miklós: "A szocialista hazafiságra és proletár
internacionalizmusra nevelés az alap- és középfokú oktatásban"
című bölcsészdoktori értekezéséről

Az értekezés szerzője fontos és vitatott kérdés feldolgozására vállalkozott. Elsősorban saját ilyen jellegű nevelési tapasztalatait dolgozta fel, de hasznosította a kérdéskörrel foglalkozó hazai irodalom egy tekintélyes részét is. Az elméleti kérdések tisztázása mellett gondot fordított a hazafiságra nevelés hatékonyabb pedagógiai eszközeinek vizsgálatára is. Nagyon helyesen vizsgálódásainak körét kiterjesztette annak elemzésére is, hogy a nemzetiségi kérdés milyen helyet foglal el az általános iskolai és gimnáziumi képzésben.

A munka fenti érdemei mellett hiányosságnak tűnik, hogy elemzés nem minden esetben elég mély, néhol ezért a következtetések is általánosak.

Mindezekért az értekezést cum laude minősítéssel értékelem.

Szeged, 1984. március 30.

Csatári Dániel
/Dr. Csatári Dániel/

tanszékvezető egyetemi tanár